

HÜŞENÎ, Muhammed b. Hâris

ihtilâf fî mezhebi Mâlik. İcâre konusuy-
la ilgili on altı varaklık bir bölümü Tunus'ta
Dârü'l-kütübî'l-vataniyye'de bulunmak-
tadır (nr. 17778).

Huşenî'nin kaynaklarda adı geçen diğer
eserleri de şunlardır: *et-Teḥâşur ve'l-
muḡâlât, el-Meḥâdir, et-Ta'rîf, el-Mev-
lid ve'l-vefât, Menâkıbü Saḥnûn, en-
Neseb, el-İktibâs, Kitâbü'r-Ruvât 'an
Mâlik, Re'ÿü Mâlik ellezî ḥâlefehû fi-
hi aşḥâbüh*.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ḳuḍâtü Ḳur-
ṭuba* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989,
neşredenin mukaddimesi, s. 7-22; a.mlf., *Uşû-
lü'l-fütÿâ fi'l-fıkh* (nşr. Muhammed el-Mecdüb
v.dğr.), Tunus 1985, neşredenlerin mukaddi-
mesi, s. 15-27; a.mlf., *Aḥbârü'l-fukahâ' ve'l-
muḥaddişin* (nşr. M. L. Âvila – L. Molina), Mad-
rid 1992, neşredenlerin mukaddimesi, s. XVII-
XLIII; İbnü'l-Faradî, *Târîḫü 'ulemâ'i'l-Ende-
lûs*, Kahire 1966, II, 113; İbn Hazm, *Cemhe-
re*, s. 455; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 261-262;
Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1386/
1966, s. 53; Kâdî İyâz, *Tertibül-medârik*, II,
531-532; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 130; Dabbî,
Buḡyetü'l-mültemis, Kahire 1967, s. 71; Yâ-
kût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 111; Abdurrah-
man b. Muhammed ed-Debbağ – İbn Nâcî, *Me-
'âlimü'l-îmân fi ma'rifeti ehli'l-Ḳayrevân* (nşr.
Muhammed Mâdûrî), Tunus 1978, III, 81-83; Ze-
hebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, III, 1001-1002; a.mlf.,
A'lâmü'n-nübelâ', XVI, 165-166; İbn Ferhûn,
ed-Dibâcû'l-müzhreb, II, 212-213; Brockelmann,
GAL, I, 157; *Suppl.*, I, 232; Sezgin, *GAS*, I, 363;
Hüseyn b. Muhammed Şavât, *Medresetü'l-ḥa-
dîş fi'l-Ḳayrevân*, Riyad 1411, II, 877-885; Ab-
dülvehhâb es-Sâbüni, *'Uyûnü'l-mü'ellesâfât* (nşr.
Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 177-178;
Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, s. 276-277; Cla-
ude Gilliot, "Textes arabes anciens édités en
Egypte au cours des années 1992 à 1994",
MIDEO, XXII (1994), s. 383; Ch. Pellat, "al-Ḳhu-
şhanî", *EP* (İng.), V, 71.

AHMET ÖZEL

HÜŞHÂL HAN HATAK

(خوشحال خان خٹک)

(ö. 1100/1689)

Peştular'ın millî şairi
ve kumandanı.

1613'te, büyük dedesi Melik Akûray ta-
rafından Pencap bölgesinde kurulan Akû-
re şehrinde doğdu. Bâbürlü Devleti'nin
hizmetinde bulunan Melik Akûray Peştu
kabilelerinden Hatak'in reisiydi. Ekber
Şah (1556-1605) tarafından Attok'tan Pe-
şâver'e giden yolun vergisini toplamakla
görevlendirilmişti. Hüşhâl'in babası Şeh-
bâz Han ve dedesi Yahyâ, Cihangir ve Şah
Cihan'ın hizmetinde bulundular. Hüşhâl,
gençliğinde babasıyla birlikte âsi kabile-
lere karşı girişilen savaflara katıldı. Baba-
sı bir savaşta öldürülünce "han" unvanı

ile onun yerine geçti, 1641'de Hatak ka-
bilesinin reisi oldu. 1645'te subay olarak
katıldığı Belh ve Bedaḥşan savaşlarında
gösterdiği yararlılıklardan ötürü Şah Ci-
han tarafından ödüllendirildi.

Ekber Şah zamanından Evrengzîb dö-
nemine (1658-1707) kadar Bâbürlü hü-
kümdarlarına hizmet eden ve bu hizmet-
leri karşılığında büyük ödüllere nâil olan
Hatak kabilesinin talihi bu son hükümdar
döneminde tersine döndü. Hüşhâl Han'ın,
Bâbürlü hükümdarları ile araları iyi olma-
yan kabilelerle uzlaşma yoluna gitmesi, ay-
rıca sarayda onun hakkında çıkan dediko-
dular Evrengzîb'i kızdırdı. Evrengzîb, önce
ailenin Ekber Şah zamanından beri ala-
geldiği yol vergisinden onu mahrum etti.
Ardından Kâbil valisi ve onun Peşâver'deki
temsalcisinin düzenlediği bir planla tutuk-
lanarak Delhi'ye gönderildi (1074/1664).

İki yıl sonra Bâbürlü hükümdarlarına
sadık kalması şartıyla memleketine dön-
mesine izin verilen Hüşhâl burada bölge
valisi II. Mehâbet Han'la iyi ilişkiler kurdu.
Onun başka bir bölgeye tayin edilmesini
fırsat bilerek Bâbürlü hâkimiyetine karşı
olan kabileleri birleştirmek üzere faaliyet
göstermeye başladı. Patanlar'ın en güç-
lü kabilesi Afridîler'le anlaşarak Evreng-
zîb'e bağlı kabilelerden Bengeşler'e kar-
şı harekete geçti ve onları yendi. Ancak
1674'te Evrengzîb'in bugün Pakistan sını-
rını içinde bulunan Hasanabdâl kasa-
basına gelerek başlattığı askerî harekât
sonucu muhalif kabilelerin mukavemeti
kırıldı. Hüşhâl Han bunun üzerine oğlu
Eşref Han lehine kabile reisliğinden çekil-
di. Evrengzîb'in yanında yer alan diğer oğlu
Behram Han onunla savaşa girişince
dağlık bölgelere sığınmak zorunda kaldı.
Hüşhâl Han son günlerini Afridîler arasın-
da geçirdi. 1100'de (1689) ölünce vasiyeti
üzerine Akûre'nin yaklaşık 6 km. batısın-
da ıssız dağlık bir yere defnedildi. Onun
bu son isteği Pakistan'ın millî şairi İkbâl'in
şiiirlerine yansımıştır.

Eserleri. Hüşhâl'in şiiirleri Evrengzîb'e
karşı savaşan Patanlar'ın güç kaynağı ol-
muştur. Peştuca ve Farsça yazan Hüş-
hâl'in şiiirleri kahramanlık, dindarlık, ta-
savvuf, vatan severlik, ahlâk ve aşk konu-
sundadır. Rûhî mahlasıyla yazdığı Farsça
şiiirleri İran edebiyatının sebk-i Hindî üs-
lûbunda yazılmış en iyi örnekleridir. Peş-
tu edebiyatının önde gelen simalarından
sayılan Hüşhâl'e atfedilen 100'ü aşkın
eserden başlıcaları şunlardır: 1. *Dîvân*.
16.000 beyitten ibaret olup Peştuca ve
Farsça şiiirlerini içerir (Peşâver 1869; Hütî
1928). Bu şiiirler *Külliyât* adıyla Abdül-
hay Habîbî-i Kandeḥârî (Kandehar 1938)

ve Dost Muhammed Kâmil tarafından da
neşredilmiştir (Peşâver 1952). 2. *Fazlînâ-
me*. Peştuca dinî bir mesnevidir (Kâbil
1952). 3. *Bâznâme*. Peştuca yazılan bu
eserde doğanla yapılan avcılık anlatılmak-
tadır (Kâbil 1953). 4. *Destârname*. Şairin
içtimâî, siyasî ve ahlâkî konularla ilgili
düşüncelerini içerir (Kâbil 1966). 5. *Ṭib-
nâme*. Halk sağlığına dair bir eserdir
(Peşâver 1985). Kaynaklarda *Sivâtname*,
Ḥabsnâme (*Furâknâme*), *Ferrûḡnâme*
adlı manzum; *Beyâz ve Hidâye* (*Âyine*)
adlı mensur eserler de Hüşhâl'e nisbet
edilmiştir (*UDMİ*, IX, 52).

Hüşhâl Han'ın bazı şiiirleri Evelyn Howell
ve Olaf Caroe (*The Poems of Khushal Khan
Khutak with English Version a Selection*,
Peshawar 1963) ile D. N. Mac Kenzie
(*Poems from the Divân of Khushâl Khân
Khattak*, London 1965) tarafından İngiliz-
ce'ye çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. E. Biddulph, *Afghan Poetry of Seventeenth
Century*, London 1890, bk. İndeks; A. R. Bînvâ,
Hüşhâl Ḥaṭak, Kâbil 1950; Celîl Kıdvâî, *Peştü
Edeb*, Karâçî 1951, s. 7-24; Rızâ Hemdânî,
Edebiyyât-ı Serḥâd, Lahor 1953, bk. İndeks; Ma'-
sûme İsmetî, *Hüşhâl Ḥaṭak Kistî*, Kâbil 1956;
G. Morgenstierne, "Notes sur la peinture de la
vie quotidienne dans la poésie de Ḳhash-hal
Ḳhatak", *Akten des Vierundzwanzigsten In-
ternationalen Orientalisten-kongresses Mün-
chen* (ed. Herbert Franke), Wiesbaden 1959, s.
493-496; a.mlf., "Khushhal Khan-The National
Poet of the Afghans", *JRCAS*, XLVII/1 (1960),
s. 49-57; Abbas Samed Han, *Hüşhâl u İkbâl*,
Peşâver 1961, s. 73-83, 90-94; *Peştü Şâ'iri Fâ-
riḳ Buḥârî Rızâ Hemdânî* (nşr. Encümen-i Te-
rakkî-yi Urdu), Karâçî 1966, s. 60-64, 78-79, 135-
145; Muhammed Medenî-yi Abbâsî, *Peştü Ze-
bân aḡr Edeb ki Târîḫ*, Lahor 1969, s. 26-74;
Feyyâz Mahmûd, *Târîḫ-i Edebiyyât-ı Müselmân-
ân-i Pâkistân u Hind*, Lahor 1971, XIII, 33-87;
Gulâm Rabbânî Agro, *Edebi Ruchanât*, İslâmâ-
bâd 1984, s. 27-33; O. Caroe, *The Pathans*, Ka-
raçî 1984, s. 205-248; S. H. M. Ca'ferî, *Pâkistân-
î Mu'âşere aḡr Edeb*, Karâçî 1987, s. 131-146;
R. B. Whitehead, "Hoşhal Han", *IA*, V/1, s. 546;
Ravan Farhadi, "Ḳhushḥal Khân Ḳhatak", *EP*
(İng.), V, 72; Abdülhay Habîbî, "Hüşhâl Ḥân Ḥa-
ṭak", *UDMİ*, IX, 49-53.

HANİF FAUQ

HUŞÛ

(الخوشوع)

Allah'a duyulan saygının gereği olarak
başta namaz olmak üzere
ibadetlerin edası sırasında
sükûnet ve tevazu içinde bulunma
anlamında terim.

Sözlükte "sessiz ve sakin durmak, al-
çak gönüllü olmak, Hakk'a boyun eğmek;
yumuşaklık, kolaylık" gibi anlamlara ge-
len huşû' kelimesi, terim olarak Allah'ın